

УДК 37.091.12:005.963

Добровольська-Пініч І.Є.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядаються особливості становлення професійно-компетентного майбутнього учителя, учителя-дослідника, який здатний вдосконалювати навчально-виховний процес та направляти його на розв'язання завдань особистісного становлення й розвитку як студентів, так і педагогів. Установлено, що компетентність постає якісною характеристикою, що вказує на володіння людиною відповідною компетенцією, і включає особистісне ставлення як до предмета власної діяльності. Виділено ключові компетенції, що характеризують універсальність підготовки, соціально-професійну мобільність і готовність майбутнього вчителя успішно адаптуватися до вирішення професійних ситуацій в умовах інформаційного суспільства.

Ключові слова: компетентність, професійна підготовка, педагогічна діяльність учителя, професіоналізм, компетентнісний підхід, пізнавальна діяльність, структурні складові.

Демократизація життя в Україні, визначення завдань входження в європейський і світовий освітній простір супроводжуються принциповими змінами в системі освіти, в орієнтаціях на інтеграцію загальнолюдських, національних і особистісних цінностей, в цілепокладанні, у засобах комунікації. Успішне здійснення цих завдань зумовлює необхідність підвищення вимог до рівня професіоналізму вчителя, зокрема його педагогічної підготовки. Нормативні документи України (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Закон України «Про вищу освіту», Державна програма «Учитель», Концепція педагогічної освіти тощо) звертають увагу науковців і всього педагогічного загалу на такі провідні орієнтири вищої педагогічної освіти: розвиток педагогічної спрямованості особистості студента і забезпечення готовності студентів вищих педагогічних закладів освіти до професійної діяльності та професійної компетентності й неперервної педагогічної самопідготовки в умовах динаміки суспільного та освітнього процесу.

Конкурентоспроможні фахівці мають володіти професійними вміннями і навичками, що ґрунтуються на сучасних спеціальних знаннях певної галузі виробництва та високому рівні професійної компетентності й критичному мисленні та здатності застосовувати теоретичні надбання на практиці.

Проблема професіоналізму фахівця та його професійної компетентності розглядається як одна з центральних у психолого-педагогічних дослідженнях. Так, проблемі професійної підготовки майбутнього вчителя присвячено роботи І. Акуленко, В. Бевз, Г. Бевз, М. Бурди, С. Гончаренка, О. Дубинчук, В. Клочка, А. Кузьмінського, Н. Лосевої, Ю. Мальованого, О. Матяш, В. Монахова, А. Мордковича, В. Моторіної, Г. Михаліна, О. Скафи, З. Слєпкань, Н. Тарасенкової, О. Чашечникової, В. Швеця. Шляхи формування професійної компетентності педагога та система стимулювання його педагогічної діяльності обґрунтовуються Ю. Бабанским, О. Жук, Н. Кухаревим, М. Скаткіним, Г. Шукіною та ін. У сучасних педагогічних дослідженнях В. Андрущенко, І. Бега, Р. Гуревича, І. Зязюна, І. Козловської, Н. Ничкало, В. Сидоренка, О. Сухомлинської розглядаються й аналізуються особливості компетентності майбутнього вчителя як особистісного феномену та його складників.

Мета статті – розкрити особливості формування професійної компетентності майбутніх вчителів у вищій школі.

Розглядаючи професійну компетентність з позиції акмеології, доцільно виокремити такі основні її види: спеціальна компетентність, яка забезпечує володіння на високому рівні професійною діяльністю та здатність проектувати свій подальший розвиток; суспільна компетентність, яка обумовлює володіння спільною (груповою) професійною діяльністю, доцільними формами спілкування, педагогічною взаємодією;

* © Добровольська-Пініч І.Є.*

особистісна компетентність, яка забезпечує оволодіння прийомами особистісного самовираження та саморозвитку, які протистоять професійній деформації особистості. Наявність вищезазначених видів компетентності означає зрілість людини у професійній діяльності, спілкуванні, у становленні особистості професіонала, у формуванні його майстерності.

Компетентність постає якісною характеристикою, яка вказує на володіння людиною відповідною компетенцією і включає її особистісне ставлення до першої як предмета власної діяльності. Компетентність, як вважає О. Ігнатієва, – це вищий ступінь володіння знанням або прояв знань [2].

Н. Брюханова під компетентністю розуміє властивість професіонала, яка вказує на його спроможність доцільно й ефективно діяти за певних обставин, тобто реалізовувати певні групи досвідних надбань стосовно тих чи інших напрямків чи етапів здійснення діяльності, зокрема професійної діяльності [1].

Науковці зазначають, що професійна компетентність направлена до суб'єкт праці й виконання завдань та обов'язків повсякденної діяльності [4]. Професійна компетентність включає також наявність у майбутнього вчителя стратегічного мислення і його креативність, тобто здатність і психологічну готовність брати активну участь у процесах розвитку [6].

На думку О. Ларіонової, професійна компетентність є показником готовності майбутнього вчителя до виконання конкретної професійної діяльності на відповідному якісному рівні з використанням установлених професійно важливих якостей і досвіду.

У своїх працях Г. Коджаспірова стверджує, що педагог повинен оволодіти певними педагогічними вміннями, щоб бути компетентним педагогом. Вона професійну компетентність педагога подає у вигляді десяти груп педагогічних умінь, якими повинен володіти вчитель, зокрема: вміння побачити в педагогічній ситуації проблему і сформулювати її у вигляді педагогічних завдань, здатність до педагогічного тлумачення інформації; формування у студентів навчальних та соціальних умінь і навичок; вміння поєднувати форми навчання і виховання, вміння співвідносити труднощі студентів з недоліками у своїй роботі та створювати плани розвитку своєї педагогічної діяльності, вміння поставити різноманітні комунікативні завдання, володіння засобами невербального спілкування; переважання демократичного стилю в процесі викладання, вміння утримувати стійку професійну позицію педагога; усвідомлення перспективи власного професійного розвитку; вміння стимулювати готовність до самонавчання і безперервної освіти; вміння розпізнавати за поведінкою учнів узгодженість етичних норм і переконань; вміння побачити причинно-наслідкові зв'язки між завданнями, цілями, способами, засобами, умовами, результатами [3].

На думку Т. Сорокіної, компетентність розглядається як один зі ступенів професіоналізму, складова, навіть більше – системотвірна основа педагогічної діяльності вчителя.

Компетентнісний підхід орієнтується на кінцевий результат освітнього процесу, спрямовується на формування в майбутнього фахівця готовності ефективно використовувати потенційні можливості та зовнішні ресурси для досягнення поставленої мети.

Поняття «формування» у педагогіці розглядається як результат розвитку людини, пов'язаний із цілеспрямованими змінами через виховання, освіту і навчання. Професійний розвиток особистості важливо вивчати в єдності його операційного й споживчо-мотиваційного компонентів [7].

Підготовка майбутніх кваліфікованих фахівців здійснюється насамперед завдяки навчальному процесу у ВНЗ, який можна розглядати як сукупність системоутворюючих складових елементів.

Основними складовими професійної педагогічної компетентності є: 1) система психологічних, загальнодидактичних і спеціальних фахових знань; 2) система фахових умінь; 3) професійні здібності та професійно значущі риси особистості. Умовами

успішного формування професійної компетентності є: формування світогляду та спрямованості студентів до засвоєння знань і умінь; розвиток професійних здібностей та професійно значущих рис особистості в контексті набуття педагогічного досвіду [1].

Система ключових компетенцій як багатопараметрична характеристика фахівця не може визначатися простою сумою наявних особистісних якостей і здібностей. Для цього необхідне застосування комплексу взаємозв'язаних параметрів. Зважаючи, що компетентність – це володіння людиною відповідною компетенцією, В. Краєвський та А. Хуторський визначають сім ключових освітніх компетенцій: ціннісно-сміслова, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, інформаційна, комунікативна, соціально-трудова, компетенція особистісного самовдосконалення [5].

Основними компонентами професійної компетентності майбутнього педагога визначають такі:

- логічна інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована в її свідомості;
- дії, сформовані в процесі повторення і доведення до автоматизму;
- професійна позиція – система сформованих установок і орієнтацій, відношень й оцінок внутрішнього та навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також домагань, які визначають характер дій, поведінки; індивідуальні психологічні особливості людини – поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль діяльності, поведінки і виявляються в якостях особистості;
- акмеологічні варіанти – внутрішні збудники, які обумовлюють потребу в саморозвиткові, творчості та самовдосконаленні [8].

Професійна компетентність педагога як характеристика, що забезпечує ефективну організацію багатосторонньої діяльності майбутнього вчителя, поєднує в собі низку компетенцій – психологічну, комунікативну, соціальну, проектну, інтелектуальну, методичну, управлінську та ін. Це зумовлено складною структурою педагогічної діяльності вчителя, яка включає в себе такі взаємопов'язані функції (види діяльності) педагога: діагностичну, орієнтаційно-прогностичну, конструктивно-проектувальну, організаторську, інформаційно-пояснювальну, комунікативно-стимуляційну, аналітико-оцінну, дослідницько-творчу. Комплексне і системне виконання цих функцій передбачає володіння майбутнім вчителем ключовими компетенціями та їх взаємодію у плануванні та організації навчально-виховного процесу. Для ефективного здійснення конструктивно-проектувальної, інформаційно-пояснювальної, аналітико-оцінної та інших функцій визначальну роль відіграє рівень сформованості дидактичної компетентності вчителя, що забезпечує його готовність до дидактичної діяльності.

Структура професійної компетентності майбутнього вчителя, крім світоглядних позицій особистості, глибокої обізнаності й практичних умінь, обов'язково включає професійно важливі якості особистості. Вони забезпечують можливість вільно, впевнено й толерантно діяти залежно від наявної необхідності та потреб оточуючого життя.

У професійній освіті виділяють ключові компетенції, що характеризують універсальність підготовки, соціально-професійну мобільність і готовність майбутнього вчителя успішно адаптуватися до розв'язання професійних ситуацій в умовах інформаційного суспільства.

Під ключовими компетенціями розуміють міжкультурні і міжгалузеві знання, уміння і здібності, властивості (якості) особи, необхідні для адаптації та продуктивної діяльності [2].

Для майбутнього вчителя професійної підготовки поряд із ключовими існують спеціальні компетенції, тобто доцільно розглядати професійну компетентність вчителя як єдність ключових і спеціальних компетенцій.

При цьому ключові компетенції майбутнього вчителя відображають культуру педагога і підрозділяються на професійно-педагогічні, соціально-мотиваційні, інформаційні, комунікативні, креативні. Спеціальні компетенції інтегрують в собі

знання предмета навчання (у цьому випадку – професійного навчання) і методики його викладання та підрозділяються на цільові, змістовні, проектні, рефлексивні, моніторингові.

1. Професійно-педагогічна компетенція – фундамент педагогічної компетентності, вона характеризує інтеграційну єдність природничо-наукових, гуманітарно-соціально-економічних і психолого-педагогічних знань і умінь, що дозволяють майбутньому вчителю аналізувати навчальний матеріал, педагогічні ситуації, вибирати способи взаємодії, форми і методи подання матеріалу.

2. Соціально-мотиваційна компетенція є показником усвідомлення соціальної значущості професії вчителя, здатність узяти на себе відповідальність за запропоновані нові методичні підходи та їх реалізацію, вияв пов'язаності особистих інтересів з потребами конкретного студента, навчального закладу, суспільства.

3. Інформаційна компетенція майбутнього вчителя професійної підготовки передбачає володіння студентом спеціальними вміннями одержувати, опрацьовувати і використовувати необхідну інформацію в процесі професійної діяльності. Особливе місце займає оволодіння новими інформаційними технологіями, направлені на досягнення цілей інформатизації освіти шляхом використання комплексу функціонально-залежних педагогічних, інформаційних, методологічних, психофізіологічних і ергономічних засобів і методик.

4. Комунікативна компетенція характеризує особливості комунікативної діяльності вчителя, специфіку його взаємодії з адміністрацією навчального закладу, колегами по роботі. Акцент ставиться на взаємозв'язку комунікативності з ефективністю педагогічної діяльності, направленої на досягнення навчальних цілей.

5. Креативна компетенція – навички до творчого вдосконалення. Творчий підхід у реалізації педагогічної діяльності є найважливішою об'єктивною характеристикою діяльності вчителя. Це обумовлено тим, що різноманіття педагогічних ситуацій, їх неоднозначність потребують варіативних підходів до аналізу і розв'язання професійних завдань.

6. Цільова компетенція вчителя професійного навчання передбачає вміння ставити і реалізовувати освітні цілі різного рівня і спрямованості – навчальні, виховні, розвивальні; поточні й перспективні; реальні й ідеальні; глобальні й приватні.

7. Змістова компетенція характеризує знання вчителем навчального предмета, вміння творчо працювати з навчальною програмою, розробляти робочу програму, що відображає специфіку регіону, навчального закладу, а також можливостей свого методичного потенціалу, інформаційного, технічного забезпечення і, звичайно, рівень підготовленості майбутніх вчителів.

8. Проектна компетенція включає вміння вчителя передбачати результати своєї діяльності, визначати послідовність своїх дій для досягнення мети, тобто зводити воедино свої педагогічну стратегію і тактику.

9. Рефлексивна компетенція пов'язана з вмінням вчителя оцінити свою працю в цілому, прослідкувати суттєвий зв'язок між завданнями, цілями, способами, засобами, умовами та результатами своєї педагогічної діяльності. Досвід вчителя буде джерелом методичного зростання тоді, коли вчитель є об'єктом структурованого аналізу: невідрефлексована практика не дає результатів, а з часом призводить до професійної деградації вчителя.

10. Моніторингова компетенція вчителя професійного навчання характеризує його вміння відстежувати процес навчання і співвідносити реально одержані результати із запланованими, тобто забезпечити якість освіти. Педагогічна діагностика – складова частина моніторингу, вона включає контроль, перевірку, оцінку, накопичення статистичних даних, їх аналіз, виявлення динаміки, прогнозування результатів.

Самостійна пізнавальна діяльність студентів становить комплекс зусиль, які збагачують інтелектуальну чутливість і сприяють поглибленому самостійному пошуку під керівництвом викладача тих знань, які збагачують фаховий життєвий досвід,

уміння та навички і забезпечують подальше професійне самовдосконалення особистості майбутнього вчителя. Основним методом самовдосконалення дидактичної компетентності є самостійне опрацювання наукової, науково-популярної, навчальної, художньої та іншої літератури. Важливою умовою ефективності самоосвіти є володіння студентами раціональними прийомами самостійної роботи. Самостійна робота студентів сприяє формуванню ініціативності, дисциплінованості, точності, почуття відповідальності, необхідних майбутньому фахівцю у навчанні і професійно-дидактичній діяльності.

Таким чином, розвиток професійної компетентності перебуває в руках самого вчителя. Саме майбутній педагог стає тією особистістю, яка усвідомлено регулює стандарти своєї поведінки. Передусім це відбувається через усвідомлення свого професійного досвіду. Основою самоосвіти є різнобічний досвід учителя як професіонала, що динамічно розвивається, становлення майстерності якого прогресує від однієї стадії до іншої. Проблема професіоналізму взагалі й професійної компетентності зокрема розглядається як одна з центральних у психолого-педагогічних дослідженнях. Компетентність є якісною характеристикою володіння людиною відповідною компетенцією і включає особистісне ставлення до неї як предмета власної діяльності.

Науковці зазначають, що професійна компетентність – це підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності.

Перспективи подальших досліджень можуть бути спрямовані на вивчення процесу вдосконалення методичної роботи з формування професійної компетентності та розробки технології формування її у студентів педагогічних вищих навчальних закладів.

Література:

1. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті / Н. Брюханова // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2007. – № 4. – С. 40-49.
2. Игнатьева Е. О менеджменте знаний и неявном знании в образовании / Е. О. Игнатьева // Высшее образование в России. – 2006. – № 12. – С. 18-20.
3. Коджаспирова Г. М. Педагогика : учебник / Г. М. Коджаспирова. – М. : Гардарики, 2004. – 528 с.
4. Мурована Н. Н. Компетентність педагога як важлива умова його професійної діяльності : [методичний посібник] / Н. Н. Мурована. – Севастополь : Рибзст, 2006. – 24 с.
5. Краевский В. В. Основы обучения. Дидактика и методика / В. В. Краевский, А. В. Хуторской. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 352 с.
6. Олійник В. В. Професійне зростання педагогічних працівників: організаційно-педагогічний аспект / В. В. Олійник, Л. І. Даниленко // Методист. – 2003. – № 3. – С. 2-5.
7. Петрук В. А. Модель формування фахової компетентності в майбутніх випускників технічних ВНЗ у процесі двоступеневого навчання [Електронний ресурс] / В. А. Петрук // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку». – 2009. – Вип. 3. – Режим доступу : http://www.intellect-invest.org.ua/ukr/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n3_2009_st_7/.
8. Психология и педагогика : [учебное пособие] / [А. А. Бодалев, В. И. Жуков, Л. Г. Лаптев, В. А. Сластенин]. – М. : Изд-во Института психотерапии, 2002. – 585 с.

Добровольская-Пипич И.Е.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В статье рассматриваются особенности становления профессионально-компетентного будущего учителя, учителя-исследователя, который способен совершенствовать учебно-воспитательный процесс и направлять его на решение задач личностного становления и развития как студентов, так и самих педагогов. Установлено, что компетентность выступает качественной характеристикой, указывающей на владение человеком

соответствующей компетенцией и включающей личностное отношение к ней как предмету своей деятельности. Выделены ключевые компетенции, характеризующие универсальность подготовки, социально-профессиональную мобильность и готовность будущего учителя успешно адаптироваться к решению профессиональных ситуаций в условиях информационного общества.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность учителя, профессионализм, компетентностный подход, познавательная деятельность, структурные составляющие.

Dobrovolskaya-Pyrych I.E.

PACULIARITIES OF FORMING OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHER

The features of becoming of professionally-competent future teacher, teacher-researcher who is able to perfect an educational-educator process and send it to the decision of tasks of the personality becoming and development of both students and teachers themselves are examined in the article. It is set that a competence comes forward as quality description that indicates ownership rights in accordance competence, and includes people's personal relationship to it, and the subject's own activity. Key competences, that characterize universality of preparation, social and professional mobility and readiness of future teacher successfully adapt oneself to the decision of professional situations in the conditions of informative society, are distinguished.

The structure of professional competence of future teacher is analysed and an accent is done on that except world view positions of personality, deep awareness and practical abilities, the important internals of personality are necessarily included professionally, and that is why they provide possibility freely, confidently and tolerantly to operate depending on a present necessity and necessities of surrounding life, features of forming of professional competence of future teacher.

Investigated that the professional competence of teacher provides effective organization of multilateral activity of future teacher, that combines in itself the row of competences and considerably promotes practical preparation of teacher to concrete pedagogical activity and tries maximally to shorten the period of professional adaptation.

It is set that independent cognitive activity of students presents the complex of efforts, that enrich an intellectual sensitiveness and assist a deep independent search under the direction of teacher of those knowledge, that enrich work vital experience, ability and skills and further professional self-perfection of personality of future teacher.

Key words: competence, professional preparation, pedagogical activity of teacher, professionalism, competence approach, cognitive activity, structural components.

Рецензент: Кохановська О.В.

УДК 373.302

Кохановська О.В.*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглядаються основні аспекти, пов'язані з феноменом адаптації майбутніх педагогів до професійної діяльності у швидкозмінюваному оточуючому середовищі. Наводяться означення поняття адаптація, запропоновані різними вченими, аналізується поняття професійної адаптації.

Окрему увагу приділено особливостям адаптації майбутніх педагогів до роботи з фаху. Окреслюються психолого-педагогічні аспекти адаптації майбутнього педагога до здійснення професійної діяльності як на рівні навчального закладу, так і на рівні вишів. Надаються рекомендації щодо організації навчальної та професійної діяльності майбутніх педагогів для покращення їх пристосування до реалізації фаху.

Ключові слова: адаптація, адаптація до професійної діяльності, майбутні педагоги.

* © Кохановська О.В.*